

ЭРҮҮГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

ХҮН БАРЬЦААЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ОБЪЕКТИВ ШИНЖ, ЗҮЙЛЧЛЭЛИЙН АСУУДАЛ

*Д.Сундуйсүрэн
ДХИС-ийн Удирдлагын академийн Удирдахуйн ухааны
профессорын багийн профессор,
доктор (Ph.D), цагдаагийн хурандаа*

Товч агуулга: Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд заасан хүн барьцаалах гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив шинж, түүний онцлог, зүйлчлэлийн асуудлыг авч үзсэн.

Түлхүүр үг: Хүн барьцаалах гэмт хэрэг, объект, объектив тал, халдлагын зүйл, хүний эрүүл мэнд, эрх чөлөө, хор уршиг.

Хүн барьцаалах гэмт хэргийн объект, объектив тал, түүний онцлог

Хүн барьцаалах гэмт хэргийн объектив тал нь гэмт этгээдийн Эрүүгийн хуулийн хамгаалсан нийгмийн эрх ашиг сонирхолд халдсан гэмт ажиллагааны илрэх гадаад хэлбэрийг тодорхойлох объектив шинжүүдийг өөртөө багтаасан гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний бие даасан, заавал байх хэсэг юм.

Объект гэдэг үг хэллэг латины *objectum* буюу ямар нэг үйл ажиллагаа чиглэсэн юмс үзэгдлийг нэрлэдэг үгнээс гаралтай хэмээн гадаад үгийн толь⁶¹ тайлбарлажээ.

Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объект нь эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухаанд нарийн төвөгтэй, маргаан, мэтгэлцээнтэй асуудлын нэг байсаар ирсэн юм.

Объектын талаарх мэтгэлцээн түүний олон талын агуулга, ач холбогдлыг илэрхийлж байна. Тухайлбал, эрүүгийн эрх зүйн онолд гэмт хэргийн объектыг янз бүрээр тайлбарлан өгүүлжээ. Академич С.Нарангэрэл гэмт хэргийн объектыг "гэмт халдлагын явцад гэм хор учирсан буюу учирч болох байсан эрүүгийн хуулиар хамгаалагдсан эрх ашиг"⁶² гэж тодорхойлсон юм. Харин доктор, профессор Г.Гантөмөр "гэмт хэргийн улмаас гэмт этгээдийн халдлагад өртөгдөж байгаа нийгмийн харилцаа"⁶³ гэж үзсэн байна. Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектыг нийгмийн харилцаа гэж үзэх явдал манай улсын эрүүгийн эрх зүйн онолын хувьд Монголын нэрд гарсан эрүүгийн эрх зүй судлаачид Б.Содовсүрэн⁶⁴, Г. Совд нар⁶⁵-ын бүтээлээс эх үүсэлтэй билээ. Сүүлийн үеийн эрүүгийн эрх зүйн ном зохиолд ч гэмт хэргийн объектыг "...гэмт этгээдийн халдлагад өртөгдөж байгаа нийгмийн харилцаа..."⁶⁶ гэж үзсээр байна.

Оросын эрдэмтэн Н.И.Коржанскийн саналаар бол "Гэмт хэргийн объект" гэж эрүүгийн хуулийн хамгаалалтад байдаг нийгмийн харилцаа бөгөөд түүнийг зөрчсөнөөс болж нийгэмд аюултай хор хөнөөл учирдаг. Гэмт хэргийн объект аливаа гэмт хэргүүдэд өртөж байдаг бай юм. Ийм бай нийгмийн харилцаа болно⁶⁷ гэжээ. Үүнээс үзэхэд гэмт хэргийн объект эрүүгийн хариуцлагын хууль зүйн үндэс өөрөөр хэлбэл гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний салшгүй хэсэг, объектив шинжүүдийн нэг мөн. Гэмт этгээдийн гэмт зан үйл тодорхой объект буюу Эрүүгийн хуулиар гэмт халдлагаас хамгаалсан нийгмийн харилцаанд (эрх ашиг, сонирхол, үнэт зүйл) халдаж

⁶¹ Словарь иностранных слов. -М., 1989. С. 349.

⁶² Нарангэрэл С., Эрдэнэбулган Ж. Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй: үзэл баримтлал, уламжлал, сургамж. – Уб., 2019. 277 дахь тал.

⁶³ Гантөмөр Г. Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний ерөнхий онол. -Уб., 2011. 36 дахь тал.

⁶⁴ Содовсүрэн Б. БНМАУ-ын Эрүүгийн эрх зүй (Ерөнхий анги). -Уб., 1969.

⁶⁵ Совд Г. БНМАУ-ын Эрүүгийн эрхийн курс. -Уб., 1973.

⁶⁶ Насанбат Б. нар. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй. (Сурах бичиг). -Уб., 2018, 79 дэх тал.

⁶⁷ Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. -М., 1980. С. 27.

байж сая гэмт хэрэг болдог. Тухайн объектын тусламжтайгаар гэмт хэргийн шинж, нийгэмд учруулах хор аюул зэрэглэлийг (далайцыг) нээн илрүүлдэг онцлогтой.

Хүний ухамсартай үйл ажиллагаа нийгмийн олон төрлийн харилцааг үүсгэж болохын зэрэгцээ түүний ухамсартай үйл ажиллагааны салшгүй хэсэг болох гэмт хэрэг нийгмийн тодорхой харилцаанд халдаж, нийгэмд аюултай хор уршгийг учруулах буюу тийм хор уршгийг учруулах нөхцөлийг үүсгэж байна.

Гэмт хэргийн объектыг эрүүгийн хуулиар хамгаалсан бөгөөд гэмт халдлагын улмаас гэм хор учирсан буюу учирч болох байсан эрх ашиг учраас энэ чанараараа эрх зүйн бусад зөрчлөөс гэмт хэргийг зааглаж ялгах нэг гол шалгуур гэж үзэж болно.

Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектыг явцуу утгаар тодорхойлбол гэмт хэргийн улмаас халдагдаж зөрчигдөж байгаа Эрүүгийн хуулиар хамгаалсан хүн, нийгэм, төр, байгууллага, аж ахуйн нэгжийн эрх ашиг, сонирхол юм⁶⁸.

Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектыг ангилах явдал түүний мөн чанарыг танин мэдэх боломжийг олгоод зогсохгүй хууль тогтоох (эрүүгийн хуулийг системчлэх) болон практик үйл ажиллагаанд (гэмт хэргийг зүйлчлэх) ач холбогдолтой асуудал юм.

Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектыг босоо түвшинд түүний шинж чанараас хамаарч: а) ерөнхий (нийтлэг); б) төрлийн; в) шууд гэж ангилж болох бөгөөд 1938 онд Зөвлөлтийн Эрүүгийн эрх зүйн эрдэмтэн В.Д.Меньшагин анх ийм ангиллыг санал болгожээ⁶⁹.

Монгол Улсын Эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн хөгжлийг судалж үзэхэд гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний ерөнхий объектыг Эрүүгийн хуулийн зорилгод гол төлөв тусгаж ирсэн байна.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 1.1 дүгээр зүйлд “Монгол Улсын Үндсэн хуулиар баталгаажуулсан хүний эрх, эрх чөлөө, нийтийн болон үндэсний ашиг сонирхол, Үндсэн хуулийн байгуулал, үндэсний болон хүн төрөлхтний аюулгүй байдал”-д хор аюул учруулсан үйл явдлуудыг гэмт хэргийн халдлагын ерөнхий объект болгон заасан байна. Хүн барьцаалах үйлдлийг “Эрүүгийн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай” 1996 оны 4 дүгээр сарын 1-ний өдрийн хуулиар шинээр гэмт хэрэгт тооцож хуульчилсан байдлаас харахад хүн барьцаалах гэмт хэргийн ерөнхий объектыг хүний эрх, эрх чөлөө, нийгмийн (нийтийн) аюулгүй байдал, ашиг сонирхол гэж үзсэн байна.

Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний төрлийн объект гэж Эрүүгийн хуулиар хамгаалагдсан хоорондоо харилцан уялдаа холбоо бүхий хэд хэдэн нийгмийн харилцааг хэлдэг. Манай улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн тодорхой бүлгүүдэд гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний төрлийн объектыг тусгасан байдаг.

Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний төрлийн объект ерөнхий объектын салшгүй хэсэг бөгөөд акад. С.Нарангэрэлийн бичсэнээр⁷⁰ нэг төрлийн эрх ашгийг багтаасан байдаг. Хууль зүйн ухааны доктор Г.Гантөмөр “Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний төрлийн объект Эрүүгийн хуулиар хамгаалагдсан нийгмийн нэг буюу хоорондоо харилцан уялдаа холбоо бүхий хэсэг бүлэг харилцаа байж болно”⁷¹ гэж үзжээ.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийг бүлэг болгосон шалгуур гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний төрлийн объект болно. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн бүлгүүдэд төрлийн объектыг буруу системчлэх явдал эцсийн дүндээ шууд объектыг буруу тогтооход хүргэдэг.

Хүн барьцаалах гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний төрлийн объектыг 2015 оны Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 13 дугаар бүлэгт “Хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрх”⁷² гэж тодорхойлжээ. 1961 оны Эрүүгийн хуулийн “Төрийн эсрэг гэмт хэрэг” хэмээх бүлгийн төрийн эсрэг бусад гэмт хэргүүдэд 1996 онд “Хүнийг барьцаалах” гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг хамааруулан нэмж хуульчилсан байдаг.

⁶⁸ Гантөмөр Г. Дурдсан бүтээл. 40 дэх тал

⁶⁹ Советское уголовное право (под ред В.Д.Меньшагина). -М., 1938. С. 46.

⁷⁰ Нарангэрэл С. Дурдсан бүтээл. 119 дэх тал.

⁷¹ Гантөмөр Г. Дурдсан бүтээл. 43 дахь тал.

⁷² Төрийн мэдээлэл (эмхэтгэл). -УБ., 2016. №07

Оросын судлаач Н.Н. Козлова: Хүн барьцаалан авах гэмт хэргийн объект хүн байх авч энэ гэмт хэргийн үед эрүүгийн эрх зүйн объектод хохирол учраагүй боловч хүнд хохирол ямагт учирдаг гээд тэрээр цааш нь тэмдэглэхдээ: Гэмт хэргийн нэр нь өөрөө "хүн барьцаалах" гэж буй, үнэн чанартаа бие махбодын болон сэтгэл санааны хүчирхийлэл гэсэн үг. Ингэснээр эхний ээлжид хүнд хохирол учруулж байгаа хэрэг мөн гэж үзжээ.

Хүний эрх, эрх чөлөө, хувийн халдашгүй байдлыг хамгаална гэдэг тэргүүлэх зэргийн объектыг хамгаална гэсэн үг юм. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 13 дахь хэсэгт "...халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхтэй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч нэгжих, баривчлах, хорих, мөрдөн мөшгөх, эрх чөлөөг нь хязгаарлахыг хориглоно ..." гэж заасан байна.

Хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхийг олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрч, хамгаалж ирсэн. Тухайлбал Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 3 дугаар зүйлд "Хүн бүр ... эрх чөлөөтэй байх, халдашгүй дархан байх эрхтэй", Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 9 дүгээр зүйлд "Хүн бүр эрх чөлөөтэй байх болон халдашгүй дархан байх эрхтэй" гэж заажээ.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулиар хүний бие махбод, нэр төр, эд хөрөнгө, хувийн болон гэр бүл, захидал харилцааны нууц, орон байрны халдашгүй байдлыг гэмт халдлагаас хамгаалсан бөгөөд хүнийг барьцаанд авч, тодорхой болзол, шаардлага тавьж байгаа явдал хүний бие махбодын халдашгүй чөлөөт байдалд шууд халдаж буй хэрэг юм.

Эрүүгийн хуульд заасан зарим гэмт хэрэг нийгмийн хоёр буюу түүнээс дээш хэд хэдэн эрх ашиг, сонирхолд шууд халдаж хор уршгийг учруулсан байх ба ийм гэмт хэргийг Эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухаанд давхар объектод гэмт хэрэг гэж нэрлэдэг.

Давхар объектод гэмт хэргийн улмаас халдлагад өртөгдөж байгаа хэд хэдэн шууд объектуудын шинж, гэмт этгээдийн үйлдэл, гэмт этгээдийн санаа бодол, түүний чиглэлийг харгалзан: а) үндсэн шууд, б) нэмэгдэл шууд объект гэж ангилна.

Үндсэн шууд объект гэдэг гэмт этгээдийн санаа бодол шууд (зорилго) чиглэсэн, гэмт этгээдийн халдлагад шууд өртөж хор уршиг учирч байгаа нийгмийн харилцаа, эрх ашиг, сонирхлыг хэлнэ.

Нэмэгдэл шууд объект гэмт этгээдийн гэмт санаа бодол шууд (зорилго) чиглээгүй боловч үндсэн шууд объектод халдах явцад шууд бусаар гэмт этгээдийн халдлагад өртөж хор уршгийг учруулсан нийгмийн харилцаа юм.

Давхар объектод гэмт хэрэг дээр тухайн объект үндсэн ба нэмэгдэл шууд объект болохыг гэмт этгээдийн гэмт санаа бодол, түүний чиглэл, зорилго, гэмт үйлдлийн шинж, учруулсан хор уршгийн шинжийг үндэслэн тогтооно.

Хүн барьцаалах гэмт хэргийн явцад авто машин агаарын болон усан хөлөг гэмтэж устгагдах, аюултай хүчирхийлэл хэрэглэсний улмаас хүний амь нас эндсэн бол хүний эрүүл мэнд, амь нас гэмт хэргийн нэмэгдэл объект болж хувирна. Хүн бүр халдашгүй, чөлөөтэй байх нь хүний угаас заяасан хувийн эрх юм⁷³.

Хүн барьцаалах гэмт хэргийг давхар объектод гэж үзнэ. Хүн барьцаалах гэмт хэргийн шууд объектыг Эрүүгийн эрх зүйн онолын судлаачид нийгмийн аюулгүй байдал, үндэсний аюулгүй байдал, иргэдийн халдашгүй, чөлөөтэй байх эрх, эрх чөлөө хүн барьцаалах гэмт хэргийн нэмэгдэл объектыг хүний эрүүл мэнд, амьдралын аюулгүй байдал зэргээр тодорхойлсон байдаг. Тухайлбал, 1996 онд Авдрантын хорих ангийн гянданд ял эдэлж байсан ялтан Л, Ч, Т нар хянагч А, О нарт буу тулгаж, тэднийг гар хөлийг хүлж, аманд нь даавуу чихэж, дүрэмт хувцсыг тайлж өөрсдөө өмсөж, улмаар ялтан эмэгтэй Б, Ц, Ч камераас гаргаж жадаар хутгалж алсан, дараа нь хянагч Б-г алсан, хүлэгтэй байсан хянагч А, О нарыг жадаар хутгалан хянагч А-г алсан юм. Түүнчлэн хорих ангийн эмнэлгийн өрөөнд байсан сувилагч М-ийн суганд буу тулган шалганы байранд авч очиж, хянагч Ц, Г нарт мөн АК буу тулгаж хүлээд, аманд нь алчуур чихэж үлдээсэн. Шоронгийн байрнаас ялтан Л, Ч, Т нар сувилагч М-г

⁷³ Совд Г. Монгол Улсын Үндсэн хууль-Хүний эрх (харьцуулсан эрх зүй). -УБ., 1999. 50 дахь тал.

авч явах замдаа машины жолооч С, Х нарт буу тулган машинтай нь авч явсан боловч бензин нь дууссан учир “Комби-24” маркийн машиныг зогсоолгож, ялтан Л буу гарган тулгаж, эд зүйлсийг нь дээрэмдэж, тэдгээр хүмүүсийг машинтай нь буу тулган авч явсаар модтой уулын ойролцоо буулгаж уул руу тууж авч явах үед цагдаагийнханд бүслэгдэн тэр даруй барьцаалагдсан хүмүүсийг сулласан⁷⁴ байна.

Дээрх анхаарал татахуйц жишээнээс харахад ялтан этгээдүүд шоронгоос оргохын тулд буу зэвсэг хэрэглэж 2 хянагч, 3 ялтан эмэгтэй нийт 5 хүнийг алсан, хүн барьцаалсан, бусдын амь нас эрүүл мэндэд халдсан, бусдыг айлган сүрдүүлж эд хөрөнгийг дээрэмдсэн, танхайрсан, хорих ангийн хэвийн үйл ажиллагааг алдагдуулсан зэрэг онц жигшүүртэй гэмт хэргүүдийг үйлдсэн байна. Хүн барьцаалах гэмт хэргийн үндсэн шууд объект “хүний эрх, эрх чөлөө, халдашгүй байдал” хүн барьцаалах гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний нэмэгдэл шууд объект “хүний амь нас, эрүүл мэнд, өмч хөрөнгө, төр, олон нийтийн байгууллага, гадаад орны болон олон улсын байгууллагын хэвийн үйл ажиллагаа, улс хоорондын хэвийн харилцаа, үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн аюулгүй байдал” зэрэг байж болно. Түүнчлэн, хүний эрүүл мэндэд ноцтой гэм хор учирсан, барьцааны хүнийг чөлөөлөхийн тулд их хэмжээний зардал гарсан, барьцаалах явцад төр, нийгмийн эд хөрөнгө ихээр сүйтгэгдсэн, төрийн болон бусад байгууллагын хэвийн үйл ажиллагаа удаан хугацаагаар саатсан, ашиг орлого алдсан, улс хоорондын хэвийн харилцаанд сөрөг нөлөө үзүүлсэн, үндэсний аюулгүй байдалд бодит аюул занал учирсан, нийгмийг хамарсан айдас түгшүүр, эмх замбараагүй байдал бий болсон зэргийг хамааруулж байна.

Хүн барьцаалах гэмт хэрэг зарим тохиолдолд төр, түүний байгууллагуудад улс төрийн нөлөө үзүүлэх зорилготой байх боловч энэ нь дан ганц төрийн эсрэг чиглэх албагүй. Өөрөөр хэлбэл, амар хялбар аргаар хөрөнгө мөнгө олох, тодорхой газраас чөлөөтэйгөөр зугтан зайлах гэсэн гэмт этгээдийн явцуу ашиг сонирхлоор ч үйлдэж болно.

Эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухаанд гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектын тухай асуудлын хүрээнд гэмт хэргийн халдлагын зүйлийг хамааруулан авч үзнэ.

Хүний ухамсартай үйл ажиллагаа болох гэмт хэрэг бодит шинж чанартай байдгийн илрэл гэмт этгээдийн гэмт санаа бодол, үйл ажиллагаа тодорхой нийгмийн харилцааны эсрэг чиглэсэн, түүнд халдсан, хор уршиг бий болгосон байхаас гадна уг үйл ажиллагаанд ямагт тодорхой нэг материаллаг зүйл өртөж байдаг, түүнд энэ ажиллагаа нь чиглэсэн байдаг явдал юм.

Гэмт хэргийн халдлагын зүйл гэдэг гэмт этгээдийн санаа бодол шууд чиглэсэн, гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектод халдах явцад түүний халдлагад шууд өртөж байгаа объектын материаллаг илэрхийлэл болсон юмс, эд зүйлийг хэлнэ.⁷⁵

Хүний бие махбодын халдашгүй дархан байдалд халдсан гэмт хэргийн хувьд халдлагын зүйл гэж томъёолох явдал зохимжгүй гэсэн чиг хандлага давамгайлж байна. Иймээс хүнийг барьцаалах гэмт хэргийн халдлагад өртөгч нь тодорхой хүн юм. Хүн гэдэгт Монгол Улсын иргэн, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүний аль аль нь хамаардаг.

Хууль тогтоогчийн зүгээс халдлагад өртөгч (халдлагын зүйл)-ийн онцлогоос шалтгаалж зарим гэмт хэргийг хүндрүүлж үзэхээр тогтоосон байдаг. Тухайлбал: хүнийг барьцаалах гэмт хэрэг дээр хоёр буюу түүнээс олон хүнийг, насанд хүрээгүй хүн, жирэмсэн эмэгтэйг мэдсээр байж барьцаанд авсан бол хүндрүүлж үзэхээр тогтоожээ.

ОХУ-ын Эрүүгийн эрх зүйд гэмт хэргийн халдлагын зүйлд гэмт халдлагад өртсөн материаллаг юмс, эд зүйл хамаарна гэж ерөнхий байдлаар тодорхойлж байсан бол сүүлийн жилд гарсан эрүүгийн эрх зүйн сурах бичиг, бусад бүтээлд гэмт хэргийн халдлагын зүйлд зөвхөн материаллаг эд зүйлийг бус гэмт халдлагад өртсөн хүнийг хамааруулан хохирогч (пострадавший) гэсэн ойлголт, нэр томъёогоор

⁷⁴ Төв аймгийн шүүхийн 04 дугаартай таслан шийдвэрлэх тогтоол. 1996, УЕПГ-ын Эрүүгийн хэргийн төв архив. 621001 дугаартай эрүүгийн хэрэг.

⁷⁵ Гантөмөр Г. Дурдсан бүтээл. 51 дэх тал.

тодорхойлох, Эрүүгийн эрх зүй дэх гэмт хэргийн хохирогч гэдгийг Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн хохирогч (потерпевший) гэдэг ойлголтоос ялган үзэх саналыг дэвшүүлсэн байна⁷⁶.

Энэ үзэл сүүлийн үед Эрүүгийн эрх зүйн онолын сэтгэлгээнд өөрийн байр суурийг эзэлж ОХУ-д хэвлэсэн ихэнх эрдэмтдийн бүтээлд зонхилж байна⁷⁷.

Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн “хохирогч” гэсэн ойлголтыг Эрүүгийн эрх зүйд хэрэглэхгүйгээр, гэмт халдлагад өртсөн хүнийг “гэмт халдлагад өртөгч” (пострадавший) гэсэн шинэ нэр томъёогоор тодорхойлон гэмт хэргийн халдлагын зүйлээс салгаж объектын нэг бие даасан шинж болгож авч үзэх асуудлыг чухлаар тавьж байна.

Халдлагад өртөгч гэдэгт гэмт халдлагад өртсөн хувь этгээд буюу амь нас, эрүүл мэнд, бусад ашиг сонирхол шууд зөрчигдөж бие махбодын болон сэтгэл санааны зовлон, шаналал зүдүүрийг өөрийн биеэр амсч байгаа этгээд буюу хувь хүнийг ойлгохоор байна.

Акад. В.Н.Кудрявцевын “Гэмт үйлдэл нь гэмт хэрэг бүхэлдээ биш. Тэр бүү хэл түүний объектив бүх тал нь ч биш” гээд цааш нь тэмдэглэхдээ: “Гэмт хэргийн объектив тал нь нийгмийн аюултай, хуулиар хамгаалагдсан ашиг сонирхлын эсрэг гэмт үйлдэл бөгөөд түүнийг үйл явдал үзэгдлийн өрнөх байдлыг гадна талаас нь харвал субъектын гэмт үйлдэл (эс үйлдэл) -ээс эхэлж гэмт үр дагаварт хүрснээр дуусч буй нь тогтоогдоно”⁷⁸ хэмээсэн явдал бодит ажиглалт байжээ. Үйлдэгдсэн гэмт хэрэг нийгмийн аюултай халдлага, эрүүгийн хуулиар хамгаалж буй объектод гарч буй үүсэх хөдөлгөөнүүдийн нийлбэр цогц гэж тодорхойлох боломжтой. Иймээс гэмт үйлдлийн эхний агшин нь эхэлсэн хөдөлгөөн эрүүгийн гэмт хэргийн шинжтэй нийгмийн аюултай дүр төрх чиглэлд ороход л гэмт хэрэг эхэлсэн гэж үзэж болохоор байна. В.Н.Кудрявцевын тэмдэглэснээр: Гэмт хэргийн объектив тал нь цаг хугацаа орон зайд өрнөж буй үйл явц бөгөөд энэ үйл явцын үр дагаварт янз бүрийн механик, физик болон бусад зүй тогтол илрэх бөгөөд эдгээр бүх үйл явц объектив шинжтэй.⁷⁹

Энэ зүй тогтол гэмт хэргийн тодорхой бүрэлдэхүүний шинжид тусгалаа олсон байдаг. Тийм элемент байхгүй байгаа нөхцөлд гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив тал үйлдэл (эс үйлдэл)-ийн хувьд эрүүгийн хариуцлагын асуудлыг шууд авч үзэх боломжгүй юм. Шинжилж буй гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив талын нарийн төвөгтэй шинж нь хүн барьцаалах үйлдлээр илрэх бөгөөд эсвэл барьцааны хүн (хүмүүс)-ийг хүчээр барьж хоргоосноор илэрнэ⁸⁰.

Хүн барьцаалах гэмт хэргийн нийгэмд учруулах аюул нь уг хэргийн үр дагаварт иргэдийн амь нас, эрүүл мэндэд бодит аюул тулгарч төрийн байгууллага болон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагуудын хэвийн ажиллагаа алдагдаж тээврийн үйл ажиллагаа тасалдах зэрэг байдалд хүрдэг.

Объектив тал нь гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний бие даасан элементийн хувьд өөрийн гэсэн шинжүүдтэй байдаг. Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив талын шинжүүдийг тодорхой гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнд хэрхэн нөлөөлж байгаагаас, тэдгээрийг Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хэрхэн хуульчилснаас нь хамааруулан үндсэн болон нэмэгдэл шинж гэж хоёр ангилдаг. Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив талын үндсэн шинжид гэмт үйлдэл, эс үйлдэхүй, хор уршиг, шалтгаант холбоо, нэмэгдэл шинжид гэмт хэрэг үйлдсэн арга, цаг хугацаа, газар, нөхцөл байдал, багаж зэвсэг, хэрэгсэл орно.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив талыг ямар бүтэцтэйгээр хуульчилснаас хамаарч: а) бодит (материаллаг) бүрэлдэхүүнтэй

⁷⁶ Курс уголовного права. Общая часть. Том 1. -М., 1999. С. 111.

⁷⁷ Анощенкова С.В. Уголовно-правовое учение о потерпевшем. -М., 2006, В.Е. Батюкова. Потерпевший в уголовном праве. Автореф. дисс... канд. юрид. наук. 1995, И.А. Фаргиев. Потерпевший от преступления: уголовно-правовые вопросы. Хабаровск. 2001, А.В. Сумачев. Пострадавший как субъект уголовного правоотношения. Автореф. дисс...канд. юрид. наук. Рязань. 1997.

⁷⁸ Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. -М., 1960. С.38.

⁷⁹ Кудрявцев В. Н. Дурдсан бүтээл. С.35.

⁸⁰ Резепкин О. Ю., Журавлев И. А. Захват заложника. Уголовно-правовая регламентация проблемы. -М., 2003. С.51.

гэмт хэрэг, б) хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй гэмт хэрэг гэж ангилдаг.

Материаллаг бүрэлдэхүүнтэй гэмт хэрэг гэж тодорхой гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив талыг Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид гэмт этгээдийн нийгэмд аюултай үйлдлийн улмаас заавал хор уршиг учирсан байхаар, хор уршиг учруулсан тохиолдолд гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн төгссөн байхаар хуульчилсан байхыг хэлнэ. Хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй гэмт хэрэг гэж тодорхой гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив талыг Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид тухайлсан зүйлийн диспозицод тодорхойлсон нийгэмд аюултай үйлдлийг хийснээр гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн төгссөн байхаар хуульчилсныг хэлдэг.

Хүнийг барьцаалах гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив тал нь аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэнээс мөнгө, бусад эд хөрөнгө гаргуулах буюу өөр бусад үйлдэл гүйцэтгүүлэх, эсхүл үйлдэл гүйцэтгэхээс татгалзуулах болзол тавьж хүнийг барьцаалсан идэвхтэй үйлдлээр илэрнэ. Өөрөөр хэлбэл, хүний эрх чөлөөг хязгаарлаж, гуравдагч этгээдэд тодорхой болзол шаардлага тавьснаар төгсдөг, гэмт зорилгоо гүйцэлдүүлсэн эсэх нь хамаагүй байдаг. Ийм учраас хүнийг барьцаалах гэмт хэрэг хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй гэмт хэрэг мөн.

Судлаач Г.Совд “Энэ гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив тал хүнийг барьцаанд авсан, барьцаанд өгсөн үйлдэл байдаг. Учир нь барьцаалах гэдэг үг нь барьцаанд авах, барьцаанд өгөх хоёрыг хамтад нь илэрхийлж байна”⁸¹ гэжээ.

Хүнийг барьцаалах гэмт хэрэг гагцхүү гэмт үйлдлээр илрэх бөгөөд эс үйлдэхүйгээр үйлдэгдэх боломжгүй юм. Хүнийг барьцаанд авах нь хоорондоо харилцан уялдаа холбоо бүхий хэд хэдэн гэмт үйлдлээр илэрдэг. Тухайлбал, эхэлж хүний биеийн эрх чөлөөнд нь халдах, дараа нь тусгай байр саванд аваачиж хорих, эцэст нь гуравдагч этгээдэд болзол шаардлага тавих зэрэг үйлдэл хийж болно. Үүнийг эрүүгийн эрх зүйн онолд нэгдмэл үйлдэлтэй гэмт хэрэг гэж нэрлэдэг.

Барьцаалагдагч гэдэг түүнийг чөлөөлөх үүрэгтэй буюу сонирхолтой улс юм уу байгууллага, эсвэл иргэн ямар нэг шаардлага, үүрэг даалгаврыг биелүүлнэ гэсэн баталгаа болон хүчээр баригдаж байгаа хүн юм. Барьцаалагдагч нь нас, хүйс, үндэс угсаа, арьс өнгө, хөрөнгө чинээнээс үл хамаарч, ямар ч амьд хүн байж болно⁸².

Хүнийг барьцаалах явдал барьцааны хэлбэрээр хүнийг (хүмүүсийг) олзлон авах болон саатуулах байдлаар илэрч байдаг. Хүнийг барьцааны хэлбэрээр олзлон авах буюу барьцаанд байлгах явдал хүний биеийн эрх чөлөөт байдлыг хязгаарлаж, түүнийг өөр газарт, эсвэл тусгайлан бэлтгэсэн байранд тодорхой хугацаагаар хүчээр байлгахыг хэлнэ. Хүчээр барьцаанд байлгах үйлдлийг дагалдаж хүч хэрэглэх, эсвэл хүч хэрэглэхээр заналхийлэх явдал гардаг.

Хүч хэрэглэх явдал зодох, цохих, хүлэх болон амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулахааргүй бусад үйлдлүүдээр илэрдэг.

Хүч хэрэглэхээр заналхийлэх нь алах, бие махбодид нь гэмтэл учруулах, түүнчлэн эд хөрөнгийг устгах, гэмтээх зэрэг сүрдүүлгээр илэрнэ. Харин хүнийг барьцааны хэлбэрээр саатуулах гэдэг хүнийг оршин байгаа байрлалаас, жишээлбэл, байгууллагын албан контор, банк, вокзал, нисэх буудал зэргээс явуулахгүйгээр хүчээр тогтоон барихыг хэлнэ⁸³. Гэмт этгээд хүнийг барьцааны хэлбэрээр саатуулахдаа галт зэвсэг, тэсэрч дэлбэрэх бодис, хутга, халуун, хүйтэн зэвсгийг ихэвчлэн ашигладаг байна.

Хүнийг барьцааны хэлбэрээр саатуулах үед гэмт этгээд ам хэлээрээ заналхийллээ ойлгуулахаас гадна биеийн тодорхой үйлдлээр өөрийгөө илэрхийлж болно. Жишээлбэл, гэмт этгээд бусдын өмнө үг хэлэлгүйгээр хохирогчийн толгойд буу, хоолойд хутга тулгах гэмт үйлдлийг хэрэгжүүлж хүнийг барьцаалах явцдаа ихэвчлэн гуравдагч этгээдэд хандаж ямар нэгэн болзол шаардлага тавьдаг байна.

Гуравдагч этгээд гэдэгт аль нэг улс, олон улсын байгууллага, төрийн болон төрийн бус байгууллага, хуулийн этгээд (аж ахуйн нэгж, байгууллага), нэг буюу хэд

⁸¹ Совд Г. “Эрүүгийн хуулийн тайлбар”. -Уб., 2002. 178 дахь тал.

⁸² Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть. Под ред. Б.В.Здравомыслова. -М., 1999 . С. 254.

⁸³ Уголовное право России. Том 2. Особенная часть. Под ред. А.Н.Игнатова. -М., 1999. С. 353.

хэдэн хүнийг хамааруулж ойлгоно. Гэмт этгээд төр улсад шаардлага тавихдаа түүний байгууллагуудад хандаж тавьдаг. Төрийн байгууллагад шаардлага тавьж буй явдал угтаа төрд хандаж байгаа хэрэг юм. Хүнийг барьцаалах гэж нэг буюу хэд хэдэн хүний бие махбодын эрх чөлөөг хууль бусаар, хүчээр хязгаарлахыг хэлнэ. Ингэж барьцаалахдаа дор дурдсан 3 болзлыг суллах нөхцөл болгон бусад этгээдэд тавьсан байна. Үүнд: 1) Мөнгө хөрөнгө гаргуулах; 2) Өөр бусад үйлдэл гүйцэтгүүлэх, тухайлбал, баривчлагдагч болон хоригдлыг суллах, гэм буруутай этгээдийг зэвсэг, тээврийн хэрэгслээр хангах зэрэг; 3) Өөр бусад үйлдэл гүйцэтгүүлэхээс татгалзуулах⁸⁴, тухайлбал, тусламж үзүүлэхийг болиулахыг шаардах, тодорхой эрх зүйн акт гаргуулахгүй байхыг шаардах зэрэг байж болно.

Мөнгө, бусад эд хөрөнгө гэдэгт үндэсний мөнгөн тэмдэгт болон гадаад валют, төрөл бүрийн үнэт цаас, түүнчлэн тодорхой өртөг бүхий үнэт зүйл, эд юмсыг хамааруулж ойлгодог. Өөр бусад үйлдэл гүйцэтгүүлэх гэдэгт дээрхээс бусад гэмт этгээдийн хувьд ашигтай ямар нэгэн үйлдлүүдийг барьцаалагчийн зүгээс хийлгэх гэснийг ойлгоно. Жишээлбэл, тодорхой газар болон бүс нутгаас гарч явах тээврийн хэрэгсэл (автомашин, мотоцикл, онгоц, нисдэг тэрэг, усан онгоц гэх мэт) өгөх, шоронгоос хоригдол суллуулах, улс төр, эдийн засаг, нийгмийн шинжтэй тодорхой шийдвэр гаргуулах зэрэг үйлдлүүдийг гүйцэтгүүлэхээр хүмүүсийг барьцаалах явдал нэлээд гарч байдаг.

Үйлдэл гүйцэтгэхээс татгалзуулах гэдэгт тэрхүү үйлдлийг гүйцэтгэх нь гэмт этгээдийн ашиг сонирхолд харшлах тийм үйлдэл хийхийг барьцаалагчийн зүгээс болиулах гэсэн явдлыг ойлгоно. Тухайлбал, улс төр, эдийн засаг, нийгмийн ач холбогдол бүхий ямар нэг баримт бичигт гарын үзэг зуруулахаас, тодорхой бүс нутагт цэрэг оруулахаас, мөрдөн байцаалтын болон хар тамхи, мансууруулах бодис бэлтгэдэг ба хадгалдаг газрыг эрж хайх ажиллагааг явуулахаас татгалзуулах гэх мэт байж болно.

“Барьцаанд авах” гэдэгт бусдаас мөнгө, эд хөрөнгө гаргуулах, эсхүл аливаа үйлдэл гүйцэтгүүлэх буюу гүйцэтгэхээс татгалзуулах зэрэг болзол тавьж, хүний амь бие, эрүүл мэндэд хохирол учруулахаар заналхийлж, энэ тухайгаа хэн нэгэнд мэдэгдэн, шаардсан идэвхтэй үйлдлийг ойлгоно⁸⁵ гэж тайлбарлажээ.

“Болзол” гэдэгт гэмт этгээдээс иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагад гаргаж буй хууль бус аливаа шаардлага хамаарна⁸⁶ гэжээ.

Хүнийг барьцаанд авах, тодорхой болзол шаардлага тавих хоёрын хооронд цаг хугацааны зөрөө байж болно. Хүнийг (хүмүүсийг) барьцаанд байлгасан хугацааны урт, богино зүйлчлэлд нөлөөлөхгүй бөгөөд гэмт этгээдэд шүүхээс ялыг ялгамжтай оногдуулахад харгалзах хүчин зүйл болж болно.

Барьцаалагч этгээд тавьж буй болзол шаардлагаа гуравдагч этгээдээр гүйцэтгүүлэх арга нь барьцаалагдагчийн амь насыг бусниулах, бие махбодид гэмтэл учруулах, дархлалын олдмол хомстлын өвчин халдаах, урт удаан хугацаагаар барьцаанд байлгаж заналхийлэх явдал байдаг. Энэ нь Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 13.3 дугаар зүйлийн үндсэн бүрэлдэхүүнд тусгалаа олсон байдаг.

Хүнийг барьцаалах үед тавьсан шаардлага нь нийтэд зарласан шинжтэй байхаас гадна хууль сахиулах байгууллагуудын хараа хяналтаас гадуур тодорхой нэг болон хэсэг хүнд хандсан, зөвхөн тэдгээр хүмүүсийн хүрээнд мэдэгдэж байж болно.

Барьцаалагч этгээд болзол шаардлагаа тавихдаа телефон утас, факс, шуудан, цахилгаан, телевиз, радио, мөн түүнчлэн электрон шуудан гэх зэргийг ашигладаг. Электрон шуудан (e-mail) ашиглаж шаардлага тавих явдал мэдээлэл сүлжээний харилцаа өндөр хөгжсөн өнөө үед цөөнгүй тохиолдол болсон байна. Үүнийг интернэтийн сүлжээгээр и-мэйл явуулахад байгаа газрыг тогтоох боломж хомс байсан ч, түүнийг орчин үед шийдвэрлэх боломжтой болжээ. Барьцаалагдсан хүнийг (хүмүүсийг) барьж хорино гэдэг хүчээр буюу хүч хэрэглэхээр заналхийлж байгаа газраа орхиж явахад саад болно гэсэн үг. Энэ нь тухайн хүнийг байр байшинд

⁸⁴ Нарангэрэл С. “Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй” Тусгай анги. -Уб., 1998. 36 дахь тал.

⁸⁵ УДШ-ийн тогтоол. -Уб., 2009. №14

⁸⁶ УДШ-ийн тогтоол. -Уб., 2009. №21

усан болон агаарын хөлөгт, автобус бусад тээврийн хэрэгсэлд цагдан хорино гэсэн үг. Тэнд л хохирогч тухайн газрыг өөрийн дураар орхин явж чадахгүй болно гэсэн үг. Барьж хорих нь ихэнх тохиолдолд хүн барьцаалж авах гэмт хэргийн үргэлжлэл болдог. Гэхдээ барьж хорих явдал түүнийг баривчлахгүйгээр явагдах (засаг төрийн төлөөлөгчийн шийдвэрээр буюу өөр хүний шийдвэрээр урьд нь баригдсан хүнээр солих тохиолдол) тал бий.

Дүгнэлт

Хүн барьцаалах гэмт хэргийн объект нь Эрүүгийн хуулиар хамгаалагдсан, тухайн гэмт хэргийн (үйлдэл, эс үйлдэхүй) улмаас зөрчигдөж, нийгэмд аюултай хор уршиг учирсан буюу учирч болох байсан нийгмийн харилцаа (эрх ашиг, сонирхол, үнэт зүйл) юм.

Хүн барьцаалах гэмт хэргийг давхар объектоор гэж үзэж болно. Хүн барьцаалах гэмт хэргийн үндсэн шууд объект нь хүний эрх, эрх чөлөө, халдашгүй, чөлөөтэй байх эрх, нэмэгдэл шууд объект нь хүний амь нас, эрүүл мэнд, өмч, төр, олон нийтийн байгууллагын хэвийн үйл ажиллагаа, гадаад орны болон олон улсын байгууллагын хэвийн үйл ажиллагаа, улс хоорондын хэвийн харилцаа, үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн аюулгүй байдал байж болох юм.

Хүнийг барьцаалах гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив тал төр, байгууллага, хүнээс мөнгө, бусад эд хөрөнгө гаргуулах буюу өөр бусад үйлдэл гүйцэтгүүлэх, эсхүл үйлдэл гүйцэтгэхээс татгалзуулах болзол тавьж хүнийг барьцаалсан идэвхтэй үйлдлээр илэрнэ. Өөрөөр хэлбэл, хүний эрх чөлөөг хязгаарлаж, зохих этгээдэд тодорхой болзол шаардлага тавьснаар гэмт үйлдэл төгсөх боломжтой. Иймээс хүнийг барьцаалах гэмт хэрэг нь хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй гэмт хэрэг юм.

Хүнийг барьцаалах гэмт хэрэг нь эс үйлдэхгүйгээр үйлдэгдэх боломжгүй юм. Хүн барьцаалах гэмт хэргийн объектив шинж нь тухайн этгээд өөрийн ашиг сонирхлыг хэрэгжүүлэхэд нөлөөлөх боломжтой аливаа хүнийг барьцаа болгон барих, хорих, эрх чөлөөг нь хязгаарлах зэргээр тогтоон барьж, суллах болзол болгон зохих этгээдээр тодорхой үйлдэл хийлгэх, үйлдэл хийхээс татгалзуулахын тулд барьцааны хүний амь нас эрүүл мэндэд хүч хэрэглэхээр заналхийлэх, хүч хэрэглэх байдлаар тулган шаардаж буй үйл явцаар илэрнэ.

Ном зүй

- Г.Совд. БНМАУ-ын Эрүүгийн эрхийн курс. УБ., 1973.
- Г.Совд. Монгол Улсын Үндсэн хууль-Хүний эрх (харьцуулсан эрх зүй). УБ., 1999.
- Г.Совд. “Эрүүгийн хуулийн тайлбар”. УБ., 2002 он.
- Б. Содовсүрэн Б. БНМАУ-ын Эрүүгийн эрх зүй (Ерөнхий анги). УБ., 1969.
- С.Нарангэрэл., Ж.Эрдэнэбулган. Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй: үзэл баримтлал, уламжлал, сургамж. УБ., 2019.
- С.Нарангэрэл С. “Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй” Тусгай анги. УБ., 1998.
- Ж.Болдбаатар. Эрүүгийн эрх зүйн тулгуур ойлголтууд. УБ., 2002.
- Г.Гантөмөр. Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний ерөнхий онол. УБ., 2011
- Г.Гантөмөр, С.Гантулга, Б.Энхболд, Л.Бат-Очир, Ж.Төгс-Очир. Эрүүгийн эрх зүй: ерөнхий анги. УБ., 2020
- С.Гантулга, Б.Энхболд. Эрүүгийн эрх зүй: тусгай анги. УБ., 2018, 2020
- Б.Насанбат., А.Цэнгэл. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй. Ерөнхий анги (Сурах бичиг). УБ., 2018
- Төрийн мэдээлэл (эмхэтгэл). УБ., 2016. № 07
- УДШ-ийн тогтоол. УБ., 2009. № 14, 21
- Төв аймгийн шүүхийн 04 дугаартай таслан шийдвэрлэх тогтоол.1996. УЕПГ-ын Эрүүгийн хэргийн төв архив. 621001 дугаартай эрүүгийн хэрэг.
- Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. М., 1960.
- Н.И.Коржанский. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М., 1980.

- Советское уголовное право (под ред В.Д.Меньшагина). М., 1938.
- С.В.Анощенко С.В. Уголовно-правовое учение о потерпевшем. М., 2006.
- Резепкин О. Ю., Журавлев И. А. Захват заложника. Уголовно-правовая регламентация проблемы. М., 2003.
- Уголовное право Российской федерации. Особенная часть. Под ред. Б.В.Здравомыслова. М., 1999 .
- Словарь иностранных слов. М., 1989.